

УДК 027.7–047.72(477)“2013/2015”

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕК ВИЩИХ ШКІЛ УКРАЇНИ НА 2013–2015 рр.: БАЧЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛА

Тетяна КОЛЕСНИКОВА

*Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна, Науково-технічна бібліотека,
вул. Академіка Лазаряна, 2, м. Дніпропетровськ, Україна, 49010, тел.: (056) 371-51-05*

Наведено шість діяльнісних домінант, які зможуть визначати стратегію розвитку бібліотек вищих шкіл України на 2013–2015 рр. Зроблено порівняльний аналіз тенденцій розвитку бібліотек вищих шкіл України та США. Запропоновано конкретні програми та проекти, які треба реалізувати бібліотекам, щоб здійснити свою місію – стати справжніми інформаційними центрами ВНЗ.

Ключові слова: бібліотека вищої школи, стратегія розвитку бібліотек ВНЗ, бібліотека ВНЗ як інформаційний центр.

Стратегія розвитку – це узагальнена модель дій, спрямованих на досягнення успіху завдяки максимальному використанню ресурсів і можливостей. У цій статті ми розглядаємо її як загальний план дій, спосіб досягнення мети та модель поведінки (діяльності).

Якого ж алгоритму дій і напрямів розвитку потрібно дотримуватись бібліотекам, щоб забезпечити максимальне прискорення до бажаного стану їх розвитку? Які концепції, програми, проекти треба реалізовувати бібліотекам, щоб здійснити свою місію – стати справжніми інформаційними центрами в університетах / академіях, які максимально задовольняють інформаційні потреби вишівських спільнот у навчанні, наукових дослідженнях, педагогічній та адміністративній практиці? Для цього, перш за все, потрібно уявити собі бажаний ідеальний стан бібліотеки майбутнього – найближчого чи віддаленого у часі – та зробити науково обґрунтовані прогнози щодо можливих шляхів досягнення такого стану.

Проаналізувавши сучасний стан і темпи розвитку бібліотек ВНЗ України, існуючу практику й тенденції розвитку іноземних бібліотек вищих шкіл, я дозволю собі запропонувати наступні *діяльнісні домінанти*, які зможуть визначати стратегію розвитку бібліотек нашої держави.

1. Бібліотеки вищих шкіл України повинні доводити цінність, яку вони представляють для спільноти свого закладу.

Нині, в умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, зміни комунікаційних моделей освіти та науки, прискорення процесу просторової дифузії документованого знання, розширення горизонту очікувань читацької аудиторії на перший план у будь-якій країні світу виходить питання щодо збільшення вкладу бібліотек вищих шкіл в розвиток інституціональних місій і цілей.

Про необхідність покращення статусно-рольових позицій бібліотеки у ВНЗ України ми вже сьогодні можемо між рядками прочитати у нових документах, які регламентують структуру та штат наших бібліотек. Для значної кількості з них – це потрясіння, яке супроводжувалось і особистою трагедією скорочених за штатом працівників, і розпачем та безпорадністю директорів, які й досі шукають вихід з кадрової пастки: обсяги робіт (в основному пов'язаних із впровадженням нових інформаційно-комунікаційних технологій) зростають, а кількість працівників скорочують. Але ті бібліотеки, які змогли фактично довести, що подальший перспективний розвиток вишу безпосередньо пов'язаний із бібліотечними інноваційними сервісами та продуктами, змогли не тільки зберегти штати, але й їх розширити за рахунок спеціальних коштів установ. І таке рішення ректоратів надає новий імпульс для багатовекторної творчої діяльності бібліотек.

Бібліотеки вищої школи США, яким першими в світі довелося усвідомити себе в реаліях нового етапу еволюції суспільства, інформатизації та трансформації освіти, мають дещо інший вектор щодо доведення своєї необхідності в умовах стрімкого розвитку онлайн-навчання та зміни освітніх програм. Американські колеги підкреслюють, що бібліотечна діяльність повинна відзначитися не тільки якісним обслуговуванням користувачів, але й строго документованою звітністю, яка пов'язана з безпосередніми показниками успіхів: студентів – у навчанні, вчених – у науковій роботі, викладачів – у педагогічній практиці. І це, на сьогодні, є головним фактором, який регламентує доцільність достатнього фінансування університетських бібліотек. Саме ця теза була підкреслена в 2012 р. у висновках Дослідницького комітету з планування та розгляду діяльності бібліотек системи вищої освіти (RPRC – Research Planning and Review Committee) та Асоціації коледжів і наукових бібліотек (ACRL – Association of College and Research Libraries)¹. До речі, ці організації кожні два роки визначають 10 пріоритетних тенденцій, які задають вектори розвитку бібліотек вищих шкіл США. Вони ж були ініціаторами зустрічей (двічі протягом 2012 р.) на національному рівні щодо розгляду стратегій міжбібліотечних комунікацій з метою збільшення внеску бібліотек вищих шкіл у розвиток інституціональних місій і цілей. Результатом цього стали нові “Стандарти для бібліотек у сфері вищої освіти” США², ухвалені з метою максимально чіткого визначення очікувань користувачів та їх якісного виконання бібліотекою як внесок в інституційну ефективність (у процеси викладання й навчання, наукові дослідження, соціальні, професійні й суспільні процеси університету).

Саме тому, на мій погляд, головним проектом, який потрібно заснувати та почати реалізовувати протягом 2013–2015 рр. в напрямку доведення бібліотеками ВНЗ цінності, яку вони складають для спільноти свого закладу, повинен стати проект з розробки “Моделі бібліотеки вищої школи”, “Моделі інноваційної університетської бібліотеки” та “Стандартів для бібліотек у сфері вищої освіти”. Тобто, тих документів, які закріплять пріоритет користувача та ефективність, комфортність і швидкість його інформаційного обслуговування у взаємозв'язку “Успіх бібліотеки – успіх ВНЗ”.

¹ 2012 top ten trends in academic libraries: A review of the trends and issues affecting academic libraries in higher education. June 2012 // *College & Research Libraries News*. – 2012. – Vol. 73, no. 6. – P. 311–320. Електронну версію див.: <http://crln.acrl.org/content/73/6/311.full.pdf>

² Standards for Libraries in Higher Education: Approved by the Board of Directors, ACRL. October 2011 / Association of College and Research Libraries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ala.org/acrl/standards/standardslibraries>

2. Посилення інформаційно-комунікаційних зв'язків бібліотек вищих шкіл України з науковими колами у сфері збирання, опису, зберігання, використання та розповсюдження даних наукових досліджень.

Реалії сьогодення підтверджують факт переміщення взаємодії користувачів та бібліотекарів у простір віртуальних комунікацій. Ми маємо постійну тенденцію збільшення ролі бібліотек ВНЗ України в реалізації альтернативної моделі наукової комунікації (е-навчання та е-дослідження). Це супроводжується зміною предметності діяльності і появою у бібліотекарів нових функцій та посадових обов'язків, які до цього не були їм притаманні. Вони стають кураторами та менеджерами цифрових колекцій наукових документів, вирішують проблеми авторського права, надають послуги вченим з поцифрування, оформлення, опису результатів досліджень, їх ефективного зберігання, управління та багаторазового використання. І в перспективі, згідно з досвідом іноземних колег, ці процеси будуть поширюватися і на первинні дані наукових досліджень³.

Ця концепція розвитку бібліотек отримала назву “Відповідальність за збереження та поширення результатів наукової діяльності вчених інституції”. Для бібліотек вищих шкіл України найхарактернішим є реалізація одного з її напрямків – ініціювання, створення та підтримка інституційних репозитаріїв (цифрових архівів наукової творчості вчених). З цього питання бібліотеки вишів нашої держави є лідерами на теренах СНД – 45 бібліотек українських ВНЗ (за даними ROAR у вишах Росії – 13, Білорусі – 4 репозитарії). зробили для себе провідною філософію відкритого доступу до інформації та знань, тим самим створюючи необхідні умови для прискорення інтеграційних процесів у національний і світовий освітньо-науковий простір.

3. Інтенсивний розвиток нових моделей наукового спілкування і публікацій потребують від бібліотек вищої школи або активної участі, або відходу на периферію інформаційної діяльності.

Ця діяльнісна домінанта, яка проявилась у результаті інноваційного розвитку бібліотек сфери вищої освіти України та світу, є другим напрямком у реалізації концепції “Відповідальність за збереження та поширення результатів наукової діяльності вчених інституції”. Вона пов'язана зі створенням нової функціональної моделі поведінки – “Бібліотека як видавець / співвидавець наукових електронних видань”⁴.

Поки що лише окремі бібліотеки вишів України роблять кроки у даному напрямку. Це, наприклад, книгозбірні ДНУЗТ, НАУ, КрНУ, Київської та Харківської політехнік, які активно працюють у напрямі співвидавництва та підтримки сайтів періодичних видань на платформі “Відкриті журнальні системи” (OJS). Саме ці бібліотеки перебрали на себе повний цикл циркуляції наукових публікацій у межах інформаційного ландшафту ВНЗ та змінили комунікаційні відносини, додавши в ко-

³ Колесникова Т. Формування комунікаційних відносин при організації бібліотекою інституційного депозитарію ВНЗ // *Вісник Книжкової палати*. – 2011. – № 7. – С. 15–18; Соловяненко Д. Академічні бібліотеки в новому соціотехнічному вимірі: Ч. 1. Академічна бібліотека як видавець // *Бібліотечний вісник*. – 2010. – № 4. – С. 3–14.

⁴ Соловяненко Д. Академічні бібліотеки в новому соціотехнічному вимірі...; Колесникова Т. О. Впровадження інноваційної моделі бібліотеки університету як чинник глибокої інтелектуалізації бібліотечної професії // *Вісник Книжкової палати*. – 2012. – № 11. – С. 21–22; 2013. – № 1. – С. 19–23; Иванова А. Ю. Этические аспекты публикационной деятельности вузовской библиотеки // *Библиотековедение*. – 2012. – № 6. – С. 112–117.

мунікаційне середовище нову постійну ланку “автор – бібліотекар”. Вони – піонери, що прокладають шлях у майбутнє.

Надзвичайно активно, іноді навіть вимушено агресивно⁵, змінюють традиційні моделі поведінки шляхом створення або розширення видавничих послуг університетські бібліотеки США. Згідно з даними досліджень організацій – членів Асоціації наукових бібліотек (*Association of Research Libraries, ARL*, 2011 р.), майже половина респондентів мають або розвивають бібліотечні послуги з електронної публікації⁶. Три чверті є видавцями / співвидавцями наукових журналів (у т. ч., на платформі OJS), а половина – монографій і / чи матеріалів конференцій. Бібліотеки університетів США звичайно надають технічні платформи, цифрові архіви, послуги бібліотекаря-координатора, поради фахівця в галузі авторського права, послуги зі створення метаданих, каталогізації, збереження та поширення цифрового контенту. Менш бажаним для бібліотек є надання традиційних видавничих послуг: менеджменту та експертної оцінки управління виданням, редагування, верстки, дизайну й маркетингу.

Але, враховуючи велику зацікавленість у вирішенні даного питання з боку авторів та адміністрації університетів, бібліотеки планують розширювати діяльність у даному сегменті.

4. Розробка бібліотеками вищих шкіл України концепції довгострокового збереження маси цифрового контенту, яка швидко збільшується.

Треба визнати, що на сьогодні в державі спроби вирішення даної проблеми відзначаються епізодичністю, спонтанністю й майже повністю залежать від доброї волі окремих креативних і самовідданих фахівців бібліотечно-інформаційної справи (ДНУЗТ, ДонНУ, ЛНУ, ОНУ, ХНУ та ін.). Окремі успішні проекти стали можливими тільки завдяки лідерам, які здатні сформулювати цілі проекту у взаємозв'язку з інноваційним розвитком ВНЗ, знайти джерела моральної та матеріальної підтримки, побачити перспективу та швидко адаптуватись до мінливих обставин.

Ці обставини викликають наростання неспокою і вчених, і бібліотекарів, тому що унікальні фонди потребують поцифрування, збереження та можливості активного використання електронних колекцій. І це є одним із головних векторів розвитку інтеграційних процесів між бібліотеками різних рівнів підпорядкування та іншими установами, які мають спільні інтереси у цій сфері.

Саме тому протягом 2013–2015 рр. необхідно визначити чітку політику, підготувати програму довгострокового планування, стратегічного керівництва, стандартів та архітектури щодо збереження цифрового контенту.

5. Активізація дій з використання й розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та неодмінна зміна організаційно-функціональної й комунікаційної моделей в діяльності бібліотек вищих шкіл.

Ця діяльнісна домінанта безпосередньо впливає на зміну бібліотечної філософії та прогнозування майбутнього бібліотек ВНЗ. Онлайн-навчання, онлайн-дослідження, соціальні мережі та нові парадигми публікації ставлять під сумнів роль бібліотек

⁵ 2012 top ten trends in academic libraries...; Standards for Libraries in Higher Education...; Robinson-Garcia N., Torres-Salinas D. Librarians “embedded” in research // *CiLiP Update Gazette*. – 2011. – June. – P. 44–46. Електронну версію див.: <http://eprints.rclis.org/15810/1/embeddedUpdate.pdf>

⁶ 2012 top ten trends in academic libraries... – P. 315.

як необхідного посередника в наданні інформації. І це є стимулом для розвитку в книгозбірнях нових напрямків бібліотечного виробництва й сервісу.

Так, найближчим часом нагальною для нас стане видача електронних книг. А щоб це стало нормою для бібліотек ВНЗ України, необхідно створити стійкі варіанти ліцензування та моделей видачі електронних книг. І, швидше за все, ця тенденція буде передбачати варіанти комплектування, аналогічні з тими, які існують у економічно розвинених країнах. Це означає, що великі колекції друкованих книжок, які мають низьку оборотність, будуть вилучатися з фондів на користь ліцензійних угод із постачальниками книг електронних. Вочевидь на державному рівні будуть переглянуті нормативні показники книгозабезпечення друкованою літературою на одного студента. І, безумовно, директорам бібліотек доведеться зробити ще один крок у бік скорочення посад працівників, що займаються упорядкуванням друкованих фондів, на користь збільшення кількості працівників, які підтримують цифровий контент.

Надання інформації за допомогою мобільних пристроїв, поширення педагогічної практики в напрямі формування інформаційної культури (і для студентів, і для науковців, і для викладачів, і для бібліотекарів), публікаційно-видавнича та е-архівна діяльність, посилення мас-медійної концепції в роботі бібліотек, допомога вченим в упорядкуванні отриманих первинних дослідницьких даних і створення метаданих, розвиток інформаційної аналітики та проведення науко- й бібліометричних досліджень – ось неповний перелік нових обов'язків, які на сьогодні поки що є винятковими і притаманні досить незначній кількості інноваційних бібліотек. Але в перспективі – це саме ті напрямки, які будуть звичайними в умовах пріоритету віртуальних відносин над реальними у комунікативному просторі. Бо, за висновками бібліотекознавців (П. Брофі, В. Льганаєвої, Я. Шрайберга та ін.), саме бібліотеки вищої школи будуть відзначатися значним збільшенням сервісних послуг в онлайн-середовищі відносно до реального. А це призведе до нових змін у структурі і функціях бібліотек, які вже, можливо, отримають статус медіа-центрів з новою комунікаційною моделлю діяльності.

Американські бібліотеки вже сьогодні, орієнтуючись на нові способи отримання та розповсюдження інформації за допомогою мобільних пристроїв, збільшують послуги з доставки контенту саме на них. За даними Центру прикладних досліджень в освіті (ECAR), у 2011 р. 55 % студентів мали власні смартфони і майже 21 % – нетбуки, iPad чи інші мобільні пристрої. Більше двох третин з них студенти використовують для академічних (освітніх та наукових) цілей. 59 % смартфонів є засобом для отримання інформації з Інтернету, а 24 % студентів використовують для доступу до електронних бібліотечних ресурсів. Необхідно відзначити, що бібліотеки активно надають доступ до комерційних ресурсів EBSCOhost, JSTOR, Elsevier, Thomson Reuters, які мають додатки для iPhone, iPod Touch та Android, а також мобільний інтерфейс. Щобільше, за даними бібліотеки Мічиганського університету, електронні підручники коштують на 35 % дешевше за їх друковані аналоги⁷.

Таким чином, вже найближчим часом потрібно розпочати розробку нової моделі комплектування, видачі, оренди цифрових видань (книг і періодики), яка була б реальним способом економії фінансів і для бібліотек, і для студентів. Необхідною є й

⁷ 2012 top ten trends in academic libraries... – P. 315.

орієнтація на розширення застосування в бібліотеках ВНЗ технологій мобільного зв'язку, тобто, розробка програми збільшення бібліотечних послуг із доставки контенту на мобільні пристрої, в першу чергу, студентів, а також інших категорій користувачів. Все це потребує переходу до нової комунікаційної моделі діяльності бібліотеки ВНЗ та чергового перегляду структури штатів.

6. Формування високопрофесійного кадрового складу та реалізація концепції глибокої інтелектуалізації бібліотечної професії для вирішення інноваційних завдань всіх бібліотек ВНЗ України.

Ця діяльнісна домінанта безпосередньо задає напрями й темп стратегічного розвитку бібліотеки кожної вищої школи. Зрозуміло, що створювати інноваційну модель бібліотеки ВНЗ повинен новий тип бібліотечно-інформаційного фахівця – освічена, творча, креативна, товариська особистість, сконцентрована на потребах користувачів, але академічно нейтральна, здатна мислити як учений, бути дослідником-експериментатором, здатна надати реальну допомогу в процесах обміну знаннями в університетському середовищі і при цьому бути носієм гуманістичного світогляду. Саме такий фахівець реалізує концепцію глибокої інтелектуалізації бібліотечної професії⁸.

Але ж де взяти такого фахівця і як вирішити взагалі проблемне питання бібліотечних кадрів? Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду свідчить, що формування високопрофесійного кадрового складу реалізується як шляхом творчого підходу до найму нового персоналу, так і шляхом підвищення кваліфікації та перепідготовки вже працюючих співробітників. Можна стверджувати, що загальний план дій директорів бібліотек вищих шкіл у різних країнах із вирішення даного питання складається з п'яти елементів: безперервна освіта, професійний розвиток, стратегічний і творчий підхід директорів бібліотек ВНЗ до прийому на роботу нових співробітників, технічне переоснащення структурних підрозділів, перепідготовка кадрів.

Таким чином, стратегію розвитку бібліотек вищих шкіл України задають шість діяльнісних домінант. Дотримання систематичних дій у цих напрямках протягом 2013–2015 рр., хай і не дуже активних та швидких, але постійних та багатовекторних, не дозволить посунути бібліотеки на периферію інформаційної діяльності ВНЗ. Воно закріпить пріоритет користувача та ефективність, комфортність і швидкість його інформаційного обслуговування. Реалізація даних діяльнісних домінант зробить бібліотеки серцевиною, реальними інформаційними центрами вишів, в яких вирішується будь-яке інформаційне питання, здійснюється максимально повна інформаційна підтримка процесів навчання, наукових досліджень, педагогічної та адміністративної практики. Таким чином виконується місія бібліотеки вищої школи.

⁸ Колесникова Т. О. Впровадження інноваційної моделі бібліотеки університету...

THE STRATEGY OF HIGHER SCHOOLS LIBRARIES DEVELOPMENT IN UKRAINE FOR 2013–2015: PROFESSIONAL VIEWPOINT

Tetiana KOLESNYKOVA

*Scientific and technical library of the academician V. Lazaryan
Dnipropetrovs'k national university of railway transport,
Academician Lazaryan Str., 2, Dnipropetrovs'k, Ukraine, 49010, tel. (056) 371-51-05*

There are six effective dominants suggested to determine the strategy of higher schools libraries development in Ukraine for 2013–2015. A comparative analysis of development tendencies of higher schools libraries in Ukraine and USA has been conducted. Specific programs and projects are suggested, which have to be realized by libraries in order to accomplish their mission, that is to become genuine information centres of higher educational institutions.

Key words: higher school library, strategy of higher educational institutions libraries development, library as an information centre of higher educational institutions.

СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ БИБЛИОТЕК ВЫСШИХ ШКОЛ УКРАИНЫ НА 2013–2015 гг.: ВИДЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛА

Татьяна КОЛЕСНИКОВА

*Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени
академика В. Лазаряна, Научно-техническая библиотека,
ул. Академика Лазаряна, 2, г. Днепропетровск, Украина, 49010, тел.: (056) 371-51-05*

Наведены шесть деятельностных доминант, которые смогут определять стратегию развития библиотек высших школ Украины на 2013–2015 гг. Проведён сравнительный анализ тенденций развития библиотек высших школ Украины и США. Предложены конкретные программы и проекты, которые нужно реализовывать библиотекам, чтобы свершить свою миссию – стать настоящими информационными центрами ВУЗов.

Ключевые слова: библиотека высшей школы, стратегия развития библиотек ВУЗов, библиотека ВУЗа как информационный центр.

Стаття надійшла до редколегії 23.05.2013

Прийнята до друку 17.01.2014